

آشنائی با:

دو کتابخانه از یمن

سید محمد باقر حجتی

ایران در ایتالیا (در ۱۳۶۸ ش) این میکروفیلرها تهیه و به ایران ارسال شد و هم اکنون در سازمان مدارك فرهنگی انقلاب اسلامی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی قرار دارد.

البته در ایتالیا کتابخانه‌های دیگری را در خود رم و ونیز و فلورانس و ناپل دیدار کرده و به بررسی نسخه‌های خطی این کتابخانه‌ها پرداختم، لکن برای تهیه میکروفیلم بودجه‌ای در اختیار نداشتم و در شرایطی سخت تحقیقاتی را درباره نسخه‌های خطی ایتالیا انجام دادم که قسمت عمده آنها عقیم ماند.

باری از سوی دارالکتب المصریة سه هیات به کتابخانه الجامع الکبیر اعزام شدند که به ترتیب در سالهای ۱۹۵۳، ۱۹۵۵، ۱۹۶۴ م این اعزامها انجام گرفت و از اکثر نسخه‌های خطی این کتابخانه عکسبرداری کردند.

همچنین انستیتوی کتابهای خطی تابع «جامعه عرب» تاکنون دو هیات جهت اطلاع از کتابخانه و عکسبرداری از نسخه‌های خطی به یمن گسیل داشت که اولین هیات در سال ۱۹۷۴ وارد یمن شده بود.

از قرار مسموع آلمانیها و حجازیها با دستی باز از بسیاری نسخه‌های خطی این کتابخانه عکس تهیه کردند. و چون مراقبت کافی در صیانت نسخه‌ها در کتابخانه الجامع الکبیر معمول نمی‌گردد احتمال دستبرد نسخه‌ها، احتمالی عقلایی است و چه بسا کتابها که به یغما رفته باشد.

آنچه در پی می‌آید بخش دوم گزارش سفر یمن حضرت حجة الاسلام والمسلمین دکتر سید محمد باقر حجتی است که از سر لطف در اختیار ما نهادند. بخش اول با عنوان سفرنامه یمن در همین شماره آمده است.

دو کتابخانه حاوی نسخه‌های نفیس در صنعا

المکتبة الشرقية (مکتبة الاوقاف بالجامع الکبیر)

این کتابخانه در آغاز عبارت بود از ساختمانی کوچک مربوط به مسجد که یکی از افراد خاندان آل وزیر آن را بنیاد کرد و شماری از کتب را در آن برای استفاده و مطالعه مردم قرار داد.

امام یحیی در سال ۱۳۴۴ ساختمان شرقی کتابخانه را بنا کرد و کتابهای نفیسی را در آن گرد آورد، و کتابخانه فعلی در ۱۴۰۴ ق ساخته شد و کتابهای خطی بدانجا منتقل گردید.

این کتابخانه و اصولاً آثار دانشمندان یمن از دیر باز مورد توجه بوده است. کایتانی، مستشرق ثروتمند معروف ایتالیایی، بسیاری از آثار زیدیه یمن را به ایتالیا برد و هم اکنون در مؤسسه تحقیقاتی لینیچی در رم آثار فراوانی از زیدیه وجود دارد که اینجانب ضمن مسافرتی که به ایتالیا داشتم دو روز در مؤسسه لینیچی به تفحص و تصفح نسخه‌های خطی آن پرداختم و برای شماری از نسخه‌های نفیس زیدیه سفارش میکروفیلم دادم که - بحمدالله - با همت آقای انوشه، رایزن جمهوری اسلامی

به هر صورت این کتابخانه زیر نظر وزارت اوقاف اداره می شود و علاوه بر احتوای آن بر بیش از دو هزار مجلد نسخه های خطی که شماری از آنها اگر چه در یک مجلد است لکن هر یک مجموعه ای است شامل چند و با چندین کتاب و رساله که طی چهار مجلد فهرست آنها تحریر و چاپ و منتشر شده است.

نویسندگان مجلدات چهارگانه فهرست کتابخانه «الجامع الكبير» عبارتند از: احمد عبدالرزاق رقیحی، امام فعلی مسجد «الجامع الكبير»، عبد محمد حبشی که از او گزارشی داشتیم، علی وهاب آنسی.

البته تاکنون کتابها و نسخه های دیگری بر این کتابخانه افزوده شده است.

ضمن تفحصی که در فهرستهای مذکور به عمل آمد هیچ اثری از ابن عقده دیده نشد. دو بار این چهار مجلد فهرست را مرور کردم؛ البته نسخه هایی از این فهرست گزین نمودم که در صورت اقتضا میکروفیلم از آنها تهیه شود.

* المكتبة الغربية

کتابخانه ای است دنباله همان «کتابخانه الجامع الكبير» که در غرب مسجد قرار دارد و ظاهراً زیر نظر وزارت فرهنگ اداره می شود.

به همت آقای فیروزنیا، سفیر محترم جمهوری اسلامی ایران در یمن، و سفارش آقای رقیحی به کتابخانه ای راه یافتیم که هنوز فهرستی برای نسخه های خطی آن تدوین نشده است. این کتابخانه حاوی حدود چهار هزار مجلد نسخه های خطی است که با توجه به مجموعه ها، عناوین نسخه های خطی به ده هزار می رسد. و همان گونه که خازن کتابخانه اظهار می کرد اگر فهرست این نسخه ها چاپ شود به ده مجلد خواهد رسید.

برای یافتن گمشده خود، یعنی رجال و یا آثار دیگر ابن عقده، ناگزیر به رؤیت نسخه های کتابخانه معروف به «المكتبة الغربية» شدم. برای قسمتی از این کتابها فیشهایی دستنوشته با استفاده از صفحه عنوان نسخه ها تهیه شده بود که چندان قابل اعتماد نبود، حدود سه روز به طور تمام وقت از حدود هشت صبح تا یک بعد از ظهر بدون وقفه این نسخه ها را زیر و رو می کردم.

در مخزن کتابخانه اینجانب را تنها گذاشتند و حتی یکی از روزها تمام کلیدهای اتاقهایی که نسخه های خطی را برای فهرست کردن در آنها محفوظ نگاه می داشتند در اختیار بنده قرار دادند.

روز نخست صرفاً فیشهایی را که به صورت موضوعی تنظیم و در دفتری فراهم آمده به بررسی گرفتم تا شاید بتوانم اثری از آثار ابن عقده را در آنها بیابم. فیشهای تفسیر و حدیث و قرائت و علوم قرآنی و کلام و عقائد، فقه و اصول فقه و چند موضوع دیگر را از نظر گذراندم و جز انتخاب پاره ای از نسخه ها برای تهیه میکروفیلم میان آنها هیچ اثری از ابن عقده ندیدم.

روز بعد اجازه خواستم نسخه هایی را رؤیت کنم که تاکنون فهرست نشده بود. این نسخه ها که در میان قفسه هایی که قفل شده بود قرار داشتند، به اینجانب اجازه دادند این قفسه ها را بگشایم. روز دوم به رؤیت نسخه ها آغاز کردم، نسخه هایی که به علت فرسودگی و موربانه خوردگی و پاره شدن، ته دوزی و شیرازه اوراق آنها غالباً از هم گسیخته شده و اکثر آنها را به وسیله لاشه های پارچه بسته بندی کرده بودند و چون می دانستم پر از گرد و خاک است عبا و قبا و عمامه را کنار گذاشتم و از قفسه اول به ترتیب به بازدید نسخه ها پرداختم. باید هر کتابی را که می دیدم نخست بندش را می گشودم، آنگاه خود کتاب را باز می کردم و دوباره با همان بند نیک می بستم و در این کار چون به تنهایی عمل می کردم توقفی در سرعت و پیشرفتم به بار می آورد. به محض باز کردن هر کتاب نخست از گرد و خاک آن استقبال می کردم و آنگاه می دیدم از این کتابها به علت خشک شدن و موربانه خوردگی ریزه هایی فرو می ریخت با دقتی توأم با سرعت این کار پیش می رفت تا اینکه در این روز کتابهای چهار قفسه را تا ساعت یک بعد از ظهر که موقع تعطیل کتابخانه بود رؤیت و بررسی کرده و نسخه های مورد نظر را برای تهیه میکروفیلم یادداشت نمودم.

روز بعد، یعنی سه شنبه ۶/۵/۷۱، با حرص و ولعی زیاد از اینکه بدین صورت مرا در کتابخانه آزاد گذاشتند با شتاب به سوی کتابخانه روی نهادم. این کتابخانه صرفاً برای نویسندگان فهرست باز می شد و در ورودی آن همواره بسته بود. در این روز مثل روزهای دیگر در را کوبیدم، در به رویم باز شد و چون مدیر کتابخانه در آنجا نبود به اینجانب اجازه ورود به مخزن را دادند و گفتند باید با نامه رسمی وارد مخزن شوید و با اینکه

کتابخانه های کشورهای مختلف را دیده ام تاکنون نظیری برای این دو کتابخانه از لحاظ تعدد مصاحف کهن و نفیس نمی شناسم.

جناب آقای ناصری مسؤول امور فرهنگی سفارت به ما گفتند: قبل از شما آقای سید احمد حسینی اشکوری حدود یک ماه در یمن به فحص و بررسی نسخه های خطی کتابخانه های عمومی و شخصی یمن سرگرم بود و حتی سفارشیایی برای تهیه تصاویر نسخه های خطی کتابخانه های مختلف داد که تاکنون چند بسته از سفارشیهای نامبرده به ایران ارسال شد. او نیز از یافتن رجال ابن عقده و یا سایر آثار او اظهار نومییدی می کرد و می گفت: من مطمئنم که رجال ابن عقده در یمن وجود ندارد. - آقایان کاظم مدیر شانه چی، استاد دانشکده الهیات مشهد، و شاکری، رئیس کتابخانه آستان قدس رضوی، چند روز سرگرم گزین کردن نسخه هایی برای تهیه میکروفیلم از کتابخانه «الجامع الکبیر» بوده اند و لیستی را فراهم آوردند تا بعدها از آنها میکروفیلم تهیه شود. البته شاید به علت نبودن تجهیزات کافی نتوانستند از نسخه ها عکس بردارند. ظاهراً تهیه این لیست با تامل و مطالعه کافی صورت نگرفت؛ زیرا بسیاری از نسخه های آن در خور آن نیست که میکروفیلم از آنها تهیه شود.

* نسخه های گزین شده برای تهیه عکس و تصویر از دو کتابخانه:

۱- در مکتبه الأوقاف بالجامع الکبیر:

* اسماء الرواة عن الإمام الأعظم الشهدید زید بن علی.

ابوطالب محمد بن علی (م ۴۴۵ هـ. ق)

- مجموعه شماره ۶۴، برگ ۹۹-۱۰۵.

* مشیخه الشیخ شمس الدین ابراهیم بن اسحق بن محمود

بن بلکونة البروجردی: رشید الدین ابی بکر محمد بن الإمام

المنذری، نسخه ای است کهن

- مجموعه شماره ۷۷، برگ ۲۳۶-۲۴۴

* قریة الطامع فی قراة نافع: حسام الدین محسن حسین

گفتم تاکنون چند روز است که به این کتابخانه مراجعه می کنم و در مخزن آن به کار مشغولم و قبلاً توسط آقای رقیحی در این باره توصیه شده، به حرف اینجانب وقعی نهندند؛ علیرغم سماجت آن روز را که مانند روزهای دیگر تنها بودم، از دیدار نسخه ها محروم ماندم و حتی راه بازگشت به سفارت را در آن دیار غربت نمی دانستم و بالاخر با دشواری زیاد به محل سفارت بازگشتم و جریان را به سفیر گفتم و ایشان نیز پس از گذشت یک روز موفق شد از کتابخانه اجازه ورود را دریافت کند. البته در این میان دو روز فرصتم از دست رفت و روز پنجشنبه ۷۱/۵/۸، یعنی آخرین روز اقامت ما در یمن به سوی کتابخانه ره سپردم و بر آن در آمدم کارم را با قفسه پنجم آغاز کردم و بررسی و رویت نسخه ها را ادامه دادم و چون آخرین روز اقامت در یمن را پشت سر می گذاشتیم با شتاب و نه سرعت بلکه عجولانه کتابهای سه قفسه دیگر را رویت کردم که پس از دو ساعت و نیم تقریباً مستخدم نگهبان کتابخانه به سراغم آمد و گفت هیچکس در محوطه کتابخانه حضور ندارد و چون روز پنجشنبه است همگی رفتند و من تنها در اینجا ماندم و با اینکه هنوز ساعت یازده صبح فرا نرسیده بود اعلام کرد کتابخانه تعطیل است. گوشم بدهکار حرفهای او بود. او همین طور ایستاده و منتظر خروجم بود و من نیز سرگرم رویت و بررسی نسخه، سرانجام سماجت او بر سماجتم پیروز آمد و ناگزیر با نگاه حسرت کتابخانه را ترک گفتم.

- آنچه از گذر و نظر بر این دو کتابخانه عائد این بنده شد این

است که علی العجالة:

- از کتابها و نسخه هایی که اینجانب گزین کرده است؛

میکروفیلم و یا تصویری تهیه شود؛ به این شرط که آقایان

مدیر شانه چی و حسینی اشکوری زودتر از ما به این کار مبادرت

نورزند که در این صورت نیازی به این کار نیست.

- نظر بنده این است از تمام و یا نمونه هایی از اوراق

مصاحف کهنی که تا سده پنجم تحریر شده اند- برای مطالعه و

بررسی تطوّر و قرآت مختلف قرآن- عکس و میکروفیلم فراهم

شود؛ زیرا این دو کتابخانه از لحاظ احتوا بر مصاحف نفیس و

کهن جزو معدود کتابخانه های غنی دنیا است و شمار این

مصاحف که به خطوط مختلف نگارش شده اند در این کتابخانه

از حد و اندازه متعارف بیرون است، و اینجانب که بسیاری از

- * درج الجرح والتعديل و تقريرها هو الصحيح من الاقاول: يحيى بن الحسين (م ۱۰۹۹ هـ. ق.)
نسخ مؤلف در سده ۱۱ هـ. ق.
مجموعه شماره ۴۶، برگ ۶۵-۸۹، فهرست ۳۵۳/۱
- * درر الصوارم والقواصم شرح مسند علي بن موسى الكاظم: احمد بن احمد بن محمد سياعي (م ۱۴۰۰ هـ. ق.)
نسخ مؤلف در ۱۳۵۶ هـ. ق.
شماره ۵۵۵، ۱۴۲ برگ، فهرست ۳۵۴/۱، و ۵
- * الدرر الملتقط في تبیین المغلط: سن محمد صاغانی (م ۹۵۰ هـ. ق.)
نسخ ۸۲۱ هـ. ق.
مجموعه شماره ۴۸۵، برگ ۲۵۳-۲۵۷، فهرست ۳۵۵/۱
- * الرسوخ في الناسخ والمنسوخ: ابوالفرج عبدالرحمن بن علي جوزي (م ۵۹۷ هـ. ق.)
نسخ ۸۰۷ هـ. ق.
مجموعه شماره ۶۳، برگ ۸۹-۹۳، فهرست ۳۵۷/۱
- * رفع الياس عن حديث النفس والهم والوسواس: محمد بن علي شوکانی (م ۱۲۵۰ هـ. ق.)
نسخ مؤلف در ۱۲۲۸ هـ. ق.
مجموعه شماره ۸۶، برگ ۱۴۶-۱۵۳، فهرست ۳۵۸/۱
- * سفينة الاكل لطلابها الموضحة لقوله: انا مدينة العلم و علي بابها ... . نسخ خوش ۱۰۸۰ هـ. ق. مجموعه شماره ۴۷، برگ ۱۱۱-۱۲۸، فهرست ۳۶۵/۱
- * سلسلة الإبريز و الأكسير العزيز: صالح بن صديق نمازی (م ۹۷۴ هـ. ق.) نسخ زيبا در ۱۰۴۳. مجموعه شماره ۴۴، برگ ۲۸۸-۲۹۰، فهرست ۳۶۶/۱ و مجموعه شماره ۱۹، برگ ۱۰۲-۱۰۳، فهرست ۳۶۶/۱
- * شمس الاخبار المنتقى من النبي المختار: علي بن حميد بن احمد بن وليد قرسي
نسخ ۶۶۸ هـ. ق. و ...
شماره های ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶
- * صوارم اليقين في قطع شكوك القاضي احمد بن سعد الدين: يحيى بن حسين بن قاسم (م ۹۹۹ هـ. ق.)

- مجموعه شماره ۱۱۸، برگ ۱۵۲-۱۵۹، فهرست ۶۷/۱
- * امالي احمد بن عيسى (المعروف بكتاب العلوم) = بديع الانوار في محاسن الآثار: ابو عبدالله احمد بن عيسى بن زيد بن علي (م ۲۴۷ هـ) شماره ۲۸۶ و پنج نسخه ديگر - فهرست ۲۹۲۸/۱
- * الانوار المنتقى من كلام النبي المختار والناصر على حل مسائل الازهار: امام احمد بن يحيى المرتضى
شماره ۱۲۳۰ و مجموعه شماره ۱۱۷، برگ ۹۴-۱
فهرست ۲۹۸-۲۹۷/۱
- * التمييز بالآلات الظنية والاخبار الاحاديث: يحيى بن الحسين (م ۱۰۹ هـ. ق.)
نسخ سده ۱۱ هـ. ق. شماره ۱۲۸۳ - فهرست ۳۲۳/۱
- * تلخيص المغني لاهل الاثر فيما لا اصل له في الاخبار من الخبر: عبدالله بن محمد بن اسماعيل الامير (م ۱۱۸۲ هـ. ق.)
نسخ ۱۲۹۹ هـ. ق. مجموعه شماره ۱۵۳۰، برگ ۱۸۵-۱۹۳، فهرست ۳۲۰/۱
- * تيسير المطالب في امالي ابي طالب: يحيى بن الحسين بن هارون الهاروني (م ۴۲۴ هـ. ق.) شماره ۲۸۸ و چند شماره ديگر فهرست ۳۲۶-۳۲۹/۱
- * جواب العلامة احمد بن صالح ... حول الاحاديث الواردة في اهل البيت (ع). مجموعه شماره ۸۳، برگ ۱۰۳-۱۱۲، فهرست ۳۴۲/۱
- * الجواب الكاشف للغمه عن وجه حديث افتراق الامة: احمد بن علي مطير (م ۱۰۶۸ هـ. ق.) نسخ خوش ۱۰۶۶ هـ. ق.
مجموعه شماره ۶۷۷، برگ ۱۹۹-۱۳۹، فهرست ۳۴۳/۱
- * الحث على الضبط والحراسة للحديث و علم اللغة: يحيى بن الحسين (م ۱۰۹۹ هـ. ق.)
مجموعه شماره ۴۳، برگ ۵۳-۵۹، فهرست ۳۴۵/۱
- * حديث عبدالله بن سلام. نسخ خوش و زيبا. مجموعه شماره ۲۴۷۵، برگ ۹۵-۵۶، فهرست ۳۴۵/۱
- * حل الاشكال الوارد على حديث افتراق الامة المحمدية: محمد بن حسن بن قاسم (م ۱۰۷۹). نسخ خوش ۱۰۷۱ هـ. ق.
مجموعه شماره ۷۰۰، برگ ۵۵-۷۰، و مجموعه شماره ۱۵۲۵
برگ ۱۱۵-۱۳۰ و مجموعه شماره ۱۵۱۹، برگ ۱۱۱-۱۲۴

۸۱۵هـ. ق. مجموعه شماره ۷۷۲، برگ ۹۶-۱۱۴. فهرست ۵۷۷/۲.

* الشعبان النفثا بهلاك اهل المسائل الثلات:

حميد بن احمد محلى (م ۶۵۲هـ. ق). نسخ مؤلف. مجموعه شماره ۷۵۵- برگ ۷۴-۱۷۶. فهرست ۵۸۰/۲.

* جواب امير المؤمنين على بن ابى طالب على مسائل الشاك

فى القرآن العظيم: عبدالله بن احمد شرفى. مجموعه شماره ۲۳۷۵، برگ ۱/۳۴، فهرست ۵۸۸/۲، ۵۸۹.

* رساله حول مذهب ابن عبد الوهاب:

محمد بن اسماعيل امير (م ۱۱۸۳هـ. ق). نسخ ۱۱۷۵هـ. ق. مجموعه شماره ۱، برگ ۲۹-۳۷. فهرست ۶۲۴/۲.

* رساله فى اثبات امامه امير المؤمنين على و امامه الحسن و

الحسين: زيد بن على

نسخ ۱۱۵۶. مجموعه شماره ۱۹، برگ ۲۱۳-۲۱۶.

فهرست ۶۲۶/۲.

* عجاله الجواب فى الرد على شيعة معاوية الكلاب:

صلاح بن حسين اخفش (م ۱۱۴۲هـ. ق). نسخ حدود ۱۲۴۴. مجموعه شماره ۵۸، مرگ ۱۲۸-۱۳۹. فهرست ۶۷۴/۲.

* عقد اللالى فى الرد على ابى حامد الغزالى: الامام

المؤيد بالله بن حمزه (م ۷۴۹هـ. ق). نسخه كهنه. مجموعه شماره ۱۰۶، برگ ۶۸-۸۸. فهرست ۶۸۲/۲.

* مجادله الإمام جعفر بن محمد الصادق (عليه السلام)

لرافضى: خضر بن نصر بن عفان اردبيلى (م ۴۲۸هـ. ق). نسخ ۷۵۱هـ. ق. مجموعه شماره ۴۶۳، برگ ۲۴۹-۲۵۱، فهرست ۷۲۶/۲.

* مسائل الخلاف فى الاصول: ابورشيد سعيد بن

محمد نيشابورى؟ نسخ سده ۶هـ. ق. شماره ۶۹۶، برگ ۲۹۷. فهرست ۷۴۵/۲، ۷۴۶.

* البدور المضيه الهاديه الى مذهب العتره النبويه فى الرد

على ترهات السنيه: احمد بن صلاح خطيب (م ۱۱۶۹هـ. ق). نسخ ۱۲۹۵هـ. ق. مجموعه شماره ۲۳۶۵، برگ ۶۹-۱۰۷، فهرست ۹۴۷/۲.

* الجامع الكافى (جامع آل محمد): محمد بن

على حسنى. نسخ ۱۰۸۰هـ. ق. شماره ۱۰۸۷، ۳۵۹، برگ ۱۰۸۸، ۱۲۱۸ و ۱۰۸۹ و ۱۰۹۰.

* تلخيص المرام فى معرفة الاحكام: علامه حلى (نسخه

دو شماره: نسخ ۱۱۷۱ و نسخ مؤلف مجموعه هاى

شماره ۴۹۹ و ۱۰۸، برگ ۴۷-۷۴ و برگ ۵۸-۹۷. فهرست ۴۰۳، ۴۰۲/۱.

* الضوء المنير على الجامع الصغير: يحيى بن

حسين بن قاسم (م ۱۰۹۹هـ. ق). نسخ مؤلف، شماره ۵۱۰، ۱۳۳ برگ، فهرست ۴۰۳/۱.

* ابانة المناهج فى نصيحة الخوارج: جعفر بن

احمد بن سلام (م ۵۷۳هـ. ق). نسخ ۶۳۳هـ. ق. مجموعه شماره ۲۹۹، برگ ۱۹۶-۲۰۹، فهرست ۵۱۵/۱.

* ارشاد الجهول فى عقيدة الاكل فى اصحاب الرسول:

اسماعيل بن حسين جفمان (م ۱۲۵۶هـ. ق). نسخ حدود ۱۳۳۲هـ. ق. مجموعه شماره ۱۱۹، برگ ۱-۱۳، فهرست ۵۲۲/۲.

* ارشاد الغبى الى مذهب اهل البيت فى صحب النبى:

شوكانى؟

مجموعه شماره ۹۰، برگ ۵۵-۶۲، فهرست ۴۵۲۳/۲.

* اظهار الخبى فى الرد على ارشاد الغبى: فتاوى جماعتى

در علماء؟

مجموعه شماره ۹۰، ۳۵ برگ فهرست ۵۳۲/۲.

* انوار اليقين فى امامه امير المؤمنين حسن بن

محمد بن احمد بن يحيى الامام المنصور (م ۶۷۰هـ. ق.

شماره هاى ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، فهرست ۵۴۱/۲، ۵۴۲.

* بيان الامام المجمله فى وجوب طاعة اولى الامر و فرض

المساله: مرتضى بن مفضل (م ۷۳۲هـ. ق). نسخ ۷۱۷هـ. ق. شماره ۷۶۸، ۵۵، برگ، فهرست ۵۵۹/۲، ۵۶۰.

* تحفة الاحباب فى معرفة سيد اولى الالباب امير المؤمنين

على (م). نسخ ۱۳۳۸هـ. ق. مجموعه شماره ۵۳۲، برگ ۲۷۹-۲۸۰. فهرست ۵۶۲/۲.

* ترجيح اساليب القرآن على اساليب اليونان:

محمد بن ابراهيم وزير (م ۸۴۰هـ. ق). مجموعه شماره ۷۱۸ و مجموعه ۷۲۰، فهرست ۵۶۹/۲.

* تنبيه الغافلين عن فضائل الطالبين: محسن بن كرامه

حشمى (م ۴۹۴هـ. ق). شماره ۷۷۵، برگ ۱-۷۳، فهرست ۵۷۷، ۵۷۶/۲.

* تنزيه ذهب اللال فى تشييد مذهب آل ال:

عبدالله بن على بن محمد (م ۸۲۹هـ. ق). نسخ مؤلف: در

نیامده، نسخه‌هایی که از این پس به عرض می‌رسد برای عکس انتخاب شده‌اند

- * الدرالتشیر فی قراءة ابن کثیر: محمد بن احمد عوفی. نسخ به خط مؤلف در ۱۰۱۸. شماره ۲ مجموعه ۳۵۴.
- * فکاهة البصر والسمع فی معرفة القراءات السبع: محمد بن ابراهیم محمد شاوردی صنعانی (م ۸۳۹ هـ. ق). شماره ۱۰.
- * اعجاز القرآن و ما فيه من الاعداد و بیان الاحکام: محمد بن یحیی بن سراقه عامری (م ۴۰۰ هـ. ق). نسخ صفر ۸۸۲. شماره ۱۴۹.
- * تفسیر القرآن بالقرآن: علی بن ابراهیم بن محمد بن اسماعیل امیر (م ۱۲۱۹ هـ. ق). شماره ۴۵، ۲۴۳ برگ
- * فتح الرحمن فی تفسیر القرآن بالقرآن: ابراهیم بن محمد بن اسماعیل امیر (م ۱۲۱۳ هـ. ق). شماره ۴۴.
- * الناسخ والمنسوخ: عبدالله بن حسین بن قاسم (سده ۴ هـ. ق). مجموعه شماره ۱۶۱.
- * النکت فی اعجاز القرآن: علی بن عیسی رمانی. مجموعه شماره ۲۲۵.
- * مطلع البدور و مجمع البحور: احمد بن صالح بن محمد بن ابی الرجال (م ۱۰۹۴ هـ. ق). در تراجم و رجال (مفصل است) شماره‌های ۲۶۷۷ و ۲۶۷۲ تابع و ۲۶۱۷ و ۲۶۱۸ و ۲۶۲۰.
- * نسمة السحر فی ذکر من تشیع و شعر: یوسف بن یحیی بن المؤید بالله (م ۱۱۲۱ هـ. ق). شماره‌های ۲۶۳۲، ۲۶۳۳، ۲۶۴۴.
- * نورالعین فی ذکر مشهد الحسین (ع): عبدالفتاح بن ابی ... احمد (الرسال الشافعی). شماره ۲۶۶۶، ۴۴ برگ
- * بهجة الجلساء فی تعريف الخمسة اهل الکساء (منظومة). مجموعه شماره ۲۰۱، ۲۸ برگ
- * وصية النبي لعلي بن ابی طالب: مجموعه شماره ۶۵.
- * بلوغ الامل من ادلة الاذان علی خیر العمل: محمد بن احمد مشحم (م ۱۱۸۱ هـ. ق). نوشته ۱۱۷۷ هـ. ق. شماره ۴۶۴، ۳۷ برگ
- * فتح الالک العلام فی حکم حذف الالک من الصلوة والسلام: عبدالخالق بن الزین الرجاحی (م ۱۱۵۲ هـ. ق).

- کهنه). نسخ ۷۲۶ هـ. ق. شماره ۱۳۵۰، ۱۲۶ برگ، فهرست ۱۰۰۳/۲.
- * شمس المشرقین والمغربین فی دلیل الجمع بین الصلاتین: یحیی بن عبدالله وزیر (م ۱۲۵۰ هـ. ق). نسخ ۱۲۸۸ هـ. ق. مجموعه شماره ۶۶۱، برگ ۱۰۱-۱۱۳، فهرست ۱۰۹۷/۳. مجموعه شماره ۲۰۶۸، برگ ۷۶-۷۶، فهرست ۱۰۹۷/۳.
- * اللع فی اهل البيت (عليهم السلام) (زیدیه): علی بن حسین یحیی بن ناصر (۶۵۶) چند نسخه: فهرست الجامع الکبیر ۱۱۵۵-۱۱۵۹.
- * اللع علی اللع: علی بن یحیی بن حسن و شلی (م ۷۷۷ هـ. ق). نسخه کهنه. شماره ۱۰۱۲، ۱۲۶ برگ فهرست ۱۱۶۰/۳
- * رساله در فضائل به فارسی: غریب می نماید. مجموعه شماره ۲۰۸۶، برگ. فهرست ۱۳۳۸/۳.
- * سفینة العلوم و ضیاء الحلوم: یحیی بن علی بن احمد بن یحیی حکیمی. نسخ مؤلف. شماره ۲۳۷۷، ۱۵۳ برگ، فهرست ۱۳۴۹/۳.
- * الکشف والبیان فی الرد علی المبتدعة من متصوفة الزمان: محمد بن یحیی بهران (م ۹۵۷ هـ. ق). نسخ ۹۹۱ هـ. ق. مجموعه شماره ۶۵، برگ ۶۳-۹۴، فهرست ۱۳۷۱/۳.
- * الکبریة الاحمر فی الصلوة والسلام علی من اتزل علیه «انا اعطیناک الکوثر»: ؟ مجموعه شماره ۲۳۹۱، برگ ۱۲-۳۵. فهرست ۱۳۷۶/۳.
- * تراجم آل الوزیر: هادی بن ابراهیم وزیر (م ۸۲۲ هـ. ق). نسخ سده ۸ یا ۹ هـ. ق. شماره ۲۲۱۷، ۱۰۱ برگ، فهرست ۱۷۴۹/۴.
- * شرح کلیات القانون: قطب الدین شیرازی (نسخه کهنه) (م ۷۱۰ هـ. ق). نسخ ۷۰۵ هـ. ق. شماره ۲۲۵۱، ۲۸۳ برگ-فهرست ۱۹۲۹/۴.
- اینها نسخه‌هایی بود که از روی فهرست (۴ مجلد) قبل از سفر به یمن در تهران گزین شد تا از آنها میکروفیلم تهیه شود در المکتبه الغریبه:
- چند روز تمام وقت در «المکتبه الغریبه» به سر بردم و با رؤیت نسخه‌هایی که تاکنون فهرست مدوئی برای آنها فراهم

مجموعه شماره ۱۰۴ صفحه ۷۳-۸۱.

* **الکامل بمتهى السؤل والامل فى تنقيح ادلة حى على خير العمل**: ؟ مجموعه شماره ۳۸، برگ ۹-۱۳.
 * **نسخه هاىى از المكتبة الغربية كه شماره راهنما ندارد**:
 * **ناسخ الحديث و منسوخه**: محمدبن محمد كاشغرى.
 ناسخ الحديث همراه با نسخه «عدة المنسوخ من الحديث على ما اخبر به الشيوخ: حسين بن عبدالرحمان ابدل.
 * **اغائة اللفه فى تفسير سورة الكهف**: عمر بن يونس حنفى.

* **البيان**، در فقه و مجهول و نسخه اى است بسيار كهنه.
 * **اهل المغانى من كتاب الاغانى**: احمد بن محمد حجرى.

* **تقييد المهمل و تمييز المشكل**: ابى الحسين محمد بن احمد غسانى (م ۴۹۸ هـ. ق) نسخه اى است كهنه.
 * **مناقب عبدالقادر الجيلانى**: قطب الدين موسى بن محمد حنبلى (م ۷۲۶ هـ. ق) نسخه اى است كهنه.
 * **مختصر العين للخليل**: حكيم بن عبدالرحمن الناصر لدين الله اموى (م ۲۲۶ هـ. ق). نسخ ۱۲۲۱ هـ. ق.
 * **افتتاح التحصيل فى لغات التنزيل**: به زبان فارسى در چند قطب.

* **الاسرار فى تفسير الاشجار**: ؟.
 * **شرح تهذيب المنطق**: حسن بن احمد حلال (م ۱۰۸۴ هـ. ق)، شرح شرح آن نيز ضميمه نسخه است نسخ ۱۱۹۴ هـ. ق.

* **مصباح العلوم فى معرفة الحى القيوم**: احمد بن حسن؟ نسخ ۱۰۶۴ هـ. ق ۱۰۶.
 * **البركة فى السعى والحركة**: محمد بن عبدالرحمن حبشى (م ۷۸۲ هـ. ق). نسخ ۱۱۰۶ هـ. ق.

* **ديوان المنصور بالله**: عبدالله بن حمزه (م ۲۱۴ هـ. ق) نسخ ۱۲۵۰ هـ. ق.، ۱۵۷ برگ
 * **المواهب فى ذكر بعض مناقب ائمة المذاهب**: عبدالرحمن بن عبدالكريم زياد (م ۹۷۵ هـ. ق) نسخ ۱۱۲۳ هـ. ق.

* **ديوان ابن النبىه**: على بن نبىه (م ۶۱۹ هـ. ق). نسخ ۱۰۲۵ هـ. ق. با دو رساله ضميمه در ادب و تاريخ.
 * **لب اللباب و نزهة الاحباب**: احمد بن محمد اشعري

(م ۵۵۰ هـ. ق).

* **الاسانيد**: يحيى بن عمر مقبول ابدل (م ۱۱۴۷ هـ. ق). نوشته ۱۱۵۳ هـ. ق

* **الوسيلة (منظومه)**: احمد بن عبدالرحمن حبشى (م ۷۶۹ هـ. ق).

* **اعلام الهدى و عقيدة ارباب التقى**: عمر بن محمد بن عبدالله العموديه السهروردى (م ۶۳۲ هـ. ق) نوشته ۱۱۲۴ هـ. ق. با چند رساله ديگر.

* **التصوف (كتاب فى-)**: عزالدين حسن المويد (م ۹۰۰ هـ. ق) نسخ ۱۲۵۹ هـ. ق.

* **قواعد عقائد اهل البيت و بيان ثبوت اما متهم و ترجيح مذهبهم**: محمد بن احمد بن حسن ديلمى (م ۷۱۱ هـ. ق) نسخ ۱۰۵۴ هـ. ق.

* **التبيان فى عدد آى القرآن**: ابو عمرو عثمان دائى (م ۶۶۶ هـ. ق).

* **نسيم الرياض (شرح شفاء القاضى عياض: خفاجى، نسخ خوش و مقابله شده.**

* **تنقيح تفسير الكتاب المنير المنزل على البشير النذير**: يحيى بن حسن محمد بن ابى النجم در دو مجلد.

* **سر الصناعة فى الاعراب**: ابن جنى، نسخه كهنه.

* **تحفة المحتسب فى صناعة الطب**: نورالدين محمد بن محمد قوصوفى (م ۹۳۱ هـ. ق) نسخ ۱۲۸۷ هـ. ق.

* **جوهرة الناظرين شرح منازل السائرين**: سليمان بن عبدالله تلمسانى (م ۶۹۰ هـ. ق).

* **نافع الخلق**: عبدالفتاح، خواجه عبدالله تمكين، نسخه اى جديد است.

نسخه هاى ياد شده از ميان نسخه هاى پنج قفسه «المكتبة الغربية» رؤيت و براى تهيه ميكرو فيلم انتخاب شده اند. مدت اقامت در يمن بسيار کوتاه بود. طى اين مدت با سعى وافر به فعاليت سرگرم بوديم. اگر خداوند توفيقى عنايت فرمايد- با شناختى كه از اوضاع كتابخانه هاى يمن به هم رسانديم اين اميد وجود دارد كه ان شاء الله با دستى پرتو تا اين كاستيها در سفرى ديگر جبران گردد.

